

**ACADEMIA ROMÂNĂ - SCOSAAR
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”**

***ACTIVITATEA MONETĂRIEI DE LA ALBA IULIA.
STUDIU NUMISMATIC, ISTORIC ȘI
ARHEOLOGIC***

Rezumat

COORDONATOR DE DOCTORAT:

Cș. I. Dr. EUGEN NICOLAE

DOCTORAND:

GHEORGHE-FLORIN CIULAVU

București

2018

CUPRINS

CAPITOLUL I. Introducere	5
I.1. Problematika lucrării	5
I.2. Istoriografie și izvoare	10
I.2.1. Istoriografia secolelor XVIII-XIX	11
I.2.2. Istoriografia secolului XX	15
I.2.3. Istoriografia secolului XXI	26
CAPITOLUL II. Activitatea monetăriei de la Alba Iulia în perioada 1610-1687	34
II.1. Amplasarea monetăriei	34
II.1.1. Informații documentare	36
II.1.2. Aspecte tehnice privind funcționarea monetăriei	36
II.2. Perioada domniei lui Gabriel Báthory (1608-1613)	39
II.2.1. Monedele din timpul domniei lui Gabriel Báthory	39
II.2.2. Întreruperea activității monetăriei	42
II.3. Perioada domniei lui Gabriel Bethlen (1613-1629)	42
II.3.1. Redeschiderea monetăriei	49
II.3.2. Monedele de aur	50
II.3.3. Monedele de argint	54
II.3.4. Monedele de bronz	62
II.3.5. Reforma monetară a lui Gabriel Bethlen	62
II.3.6. Problematika falsificării de monede în perioada 1610-1622	68
II.3.7. Întreruperea activității monetăriei	70
II.4. Perioada domniei lui Gheorghe Rákoczi I (1630-1648)	70
II.5. Perioada domniei lui Gheorghe Rákoczi al II-lea (1648-1660)	72
II.6. Perioada domniei lui Mihail Apafi I (1661-1690)	75
II.6.1. Informații cu privire la circulația monetară	76
II.6.2. Redeschiderea monetăriei	80
II.6.3. Monedele de aur	80
II.6.4. Monedele de argint	84
II.6.5. Întreruperea activității monetăriei	87
CAPITOLUL III. Activitatea monetăriei de la Alba Iulia în perioada 1701-1871	88
III.1. Amplasarea monetăriei	88
III.2. Aspecte tehnice privind funcționarea monetăriei	89
III.2.1. Informații documentare	89
III.2.2. Unelte folosite în monetărie	93
III.3. Perioada 1701-1711	95
III.4. Perioada 1713-1740. Domnia lui Carol al VI-lea	96

III.4.1. Redeschiderea monetăriei	97
III.4.2. Emisiunile monetare	98
III.4.2.1. Monedele de aur	98
III.4.2.2. Monedele de argint	102
III.4.3. Medaliile bătute pentru Constantin Brâncoveanu în anul 1713	108
III.4.3.1. Istoricul cercetărilor	108
III.4.3.2. Discuții	109
III.4.4. Întreruperea activității monetăriei	110
III.5. Perioada 1740-1780. Domnia împărătesei Maria Theresia	110
III.5.1. Monedele emise de Maria Theresia	111
III.5.1.1. Monedele de aur	113
III.5.1.2. Monedele de argint	117
III.5.1.3. Monedele de bronz și de cupru	121
III.5.2. Monedele cu efigia lui Francisc I (soțul Mariei Theresia)	125
III.5.2.1. Monedele de aur	126
III.5.2.2. Monedele de argint	126
III.5.2.3. Monedele de bronz	128
III.5.3. Monedele cu efigia lui Iosif al II-lea (coregent; 1765-1780)	128
III.5.3.1. Monedele de aur	129
III.5.3.2. Monedele de argint	130
III.6. Perioada 1780-1790. Domnia lui Iosif al II-lea	132
III.6.1. Monedele de aur	132
III.6.2. Monedele de argint	133
III.6.3. Probe monetare	133
III.7. Perioada 1790-1792. Domnia lui Leopold al II-lea	134
III.8. Perioada 1792-1835. Domnia lui Francisc al II-lea / Francisc I	135
III.8.1. Monedele de aur	135
III.8.2. Monedele de argint	136
III.8.3. Monedele de bronz	144
III.9. Perioada 1835-1848. Domnia lui Ferdinand I / Ferdinand al V-lea	148
III.9.1. Monedele de aur	148
III.9.2. Monedele de argint	148
III.10. Perioada 1848-1871. Domnia lui Franz Josef I (1848-1916)	150
III.10.1. Monedele de aur	155
III.10.2. Monedele de argint	156
III.10.3. Monedele de bronz	158
III.10.4. Probe monetare	159
CAPITOLUL IV. Siglele de pe monede	161
IV.1. Scurt istoric al cercetării siglelor	161

IV.2. Folosirea siglelor pe monede	162
IV.3. Reprezentări ale stemei Transilvaniei din perioada 1713-1765 când pe monede nu se aplicau sigle de monetărie sau de meșteri	168

CAPITOLUL V. Ultimele emisiuni monetare și încetarea definitivă a activității monetăriei de la Alba

Iulia	172
--------------------	-----

CAPITOLUL VI. Cercetările arheologice realizate la monetărie 174 |

VI.1. Stadiul actual al cercetărilor arheologice	174
VI.2. Creuzetele descoperite la monetărie	182
VI.2.1. Creuzetele de grafit	182
VI.2.1.1. Creuzetele de grafit utilizate în monetării	182
VI.2.1.2. Creuzetele descoperite la monetăria de la Alba Iulia	184
VI.2.1.3. Formele creuzetelor din grafit	186
VI.2.1.4. Ștampilele de pe creuzete	188
VI.2.2. Creuzetele de ceramică	190
VI.2.3. Creuzetele de gresie	191
VI.3. Vasele ceramice	191
VI.4. Cahlele	193
VI.5. Cărămizile ștampilate	193

CAPITOLUL VII. Concluzii 194 |

ANEXE

Anexa 1. Repertoriul descoperirilor de monede bătute la monetăria de la Alba Iulia	200
Anexa 2. Repertoriul monedelor bătute în monetăria de la Alba Iulia aflate în colecții publice și particulare, pentru care nu se cunoaște locul descoperirii	220
Anexa 3. Catalogul monedelor bătute la Alba Iulia în intervalul cronologic 1610-1871	259
Abrevieri bibliografice	578
Abrevieri	606
Planșe	609

Cuvinte cheie: Alba Iulia, monetărie, batere de monede, circulație monetară, cercetări arheologice.

La Alba Iulia a fost înființată în secolul al XVII-lea o mică monetărie, care avea să devină cea mai importantă din Transilvania și una dintre cele mai importante din Imperiul austriac, funcționând, cu câteva întreruperi, până în anul 1871. Până nu demult, activitatea ei era foarte puțin cunoscută, în primul rând din cauza faptului că nu erau publicate documente, iar în al doilea rând din cauză că erau cunoscute foarte puține monede din descoperiri monetare. De asemenea, cercetările arheologice întreprinse pe teritoriul monetăriei au vizat valorificarea științifică a vestigiilor din epoca romană, iar descoperirile atribuite artizanilor monetăriei au rămas în mare parte inedite. În unele cazuri, piese importante din monetărie au fost ignorate complet.

În cercetarea noastră am beneficiat de sprijinul conducerii Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, și al unor colegi, prin amabilitatea cărora am putut studia materialul arheologic rezultat în urma cercetărilor și toate monedele bătute la Alba Iulia, păstrate în colecțiile muzeului (1150 bucăți). Cu sprijinul prof. Dr. Volker Wollmann am putut consulta arhiva documentară a monetăriei, păstrată în Muzeul Monedelor și Medaliiilor din Kremnica (Slovacia) și o serie de lucrări publicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului XX, în reviste și volume care nu se regăsesc în bibliotecile din România.

Teza este împărțită în șapte capitole. Cinci dintre acestea au fost împărțite la rândul lor în subcapitole. Cele mai importante sunt capitolele II și III, în care am analizat activitatea monetăriei din secolul al XVII-lea („vechea monetărie”), respectiv din secolele XVIII-XIX („noua monetărie”). După cele șapte capitole am adăugat trei anexe și 45 de planșe.

În **Introducere** (capitolul I) am motivat alegerea temei pentru cercetare, prezentând problematica lucrării și am analizat toată istoriografia care face referire la activitatea monetăriei albaiuliene. Pentru prima dată monetăria este amintită într-o lucrare publicată de Adauctus Voigt în anul 1782, prilej cu care a publicat medalii bătute la Alba Iulia: *Schau- und Denkmuenzen, welche unter der glorwuerdigen Regierung Maria Theresia gepraeagen worden sind / Médailles frappées sous le regne glorieux de l'impératrice reine Marie Thérèse*, Wien, 1782. Mai târziu, în anul 1807, Stephanus Schoennisner a publicat *Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae. Instituti Nationalis Széchényani*, în care se regăsesc câteva monede interesante. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt cunoscute destul de multe contribuții datorate numismaților maghiari și austrieci, care au prezentat tezaur monetare sau piese din diferite colecții, între care se regăsesc și monede bătute la Alba Iulia.

La finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, se înmulțesc contribuțiile în care găsim informații utile referitoare la activitatea monetăriei, de la simple descrieri de monede, la documente publicate, cu referiri la meșteri monetari sau la tiraje de monede. Cel mai important studiu publicat până în prezent, *Din activitatea monetăriei de la Alba Iulia, de la începutul veacului al XVIII-lea până în anul 1871*, *Apulum* 2012, însumează un număr mare de documente care au fost studiate de Volker Wollmann în arhiva monetăriei din Kremnica. Autorul oferă date valoroase cu privire la clădirile și dotările atelierelor din complexul Oficiului Monetar Alba Iulia.

În capitolul II, **Activitatea monetăriei de la Alba Iulia în perioada 1610-1687**, împărțit în șase subcapitole, am prezentat activitatea monetăriei din timpul principilor care au domnit în intervalul cronologic amintit (Gabriel Báthory, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákoczi I, Gheorghe Rákoczi al II-lea și Mihail Apafi I). O atenție deosebită am acordat perioadei domniei lui Gabriel Bethlen și reformei monetare realizată în anii 1624/1625-1626, deoarece, pe plan monetar, este cea mai importantă perioadă din activitatea monetăriei de pe parcursul secolului al XVII-lea. Pe lângă bibliografia existentă, am utilizat monede inedite din colecția Muzeului Național al Unirii Alba Iulia și documente din colecția „Documentele Dietelor Transilvaniei”, care până în prezent au fost puțin utilizate de numismați și care vor schimba mult ceea ce era cunoscut despre criza monetară din acea perioadă și despre falsificarea de monede. Reforma monetară realizată în deceniul al treilea din secolul al XVII-lea, a contribuit decisiv la schimbarea factorilor care au influențat baterea de monede. Chiar dacă decizia reformării sistemului monetar a fost luată de principe în anul 1618, considerăm că putem vorbi de o reformă abia în anii 1624/1625-1626, când se constată o creștere a cantității de metale nobile în monede. De asemenea, se poate vorbi de o creștere a numărului monedelor transilvănene în circulația monetară (pe baza descoperirilor din tezaure) și de scăderea numărului monedelor false și a pieselor argintate bătute în monetării.

În cel de-al treilea capitol, **Activitatea monetăriei de la Alba Iulia în perioada 1701-1871**, împărțit în 10 subcapitole, am prezentat activitatea monetăriei din timpul împăraților austrieci pentru care s-au bătut monede la Alba Iulia (Carol al VI-lea, Maria Theresia, Francisc I – soțul Mariei Theresia, Iosif al II-lea – coregent și împărat, Leopold al II-lea, Francisc al II-lea / Francisc I, Ferdinand I / Ferdinand V și Franz Joseph I). Aici am utilizat o serie de documente inedite păstrate în arhiva monetăriei din Kremnica (Slovacia) și în Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale ale României. De asemenea, am cercetat câteva zeci de probe de monede și de medalii, inedite, și aproximativ 1500 de monede inedite din colecțiile muzeelor din Alba Iulia, Aiud, Sebeș și Deva, care au ajutat la o mai bună

interpretare a activității monetăriei din perioada amintită. Capitolul debutează cu problematica referitoare la baterea monedelor PRO LIBERTATE în timpul răscoalei rákocziene, deoarece în cursul cercetărilor arheologice efectuate în anul 1986 la monetărie, au fost descoperite câteva resturi de tăblițe rezultate de la decuparea monedelor. Pe una dintre acestea apare textul menționat mai sus și anul 1706, ridicând o problemă importantă cu privire la baterea acestor monede. O atenție deosebită am acordat perioadei domniei împărătesei Maria Theresia, în timpul căreia monetăria a avut o activitate prolifică. Domnia acesteia (1740-1780) s-a caracterizat prin implicarea activă în politica monetară a imperiului, solicitând în două rânduri realizarea unor reforme monetare (1747; 1759-1760), în urma cărora s-au modificat parametrii metrologici ai monedelor și au fost introduse în circulație piese noi, dar și altele mai „vechi”, la baterea cărora se renunțase în trecut. În această perioadă, monetăria de la Alba Iulia a bătut cantități mari de monede de aur, argint, bronz și cupru, aproape toate fiind cunoscute în mai multe variante. Pentru unele dintre ele se cunosc tirajele, care sunt impresionante. În perioada Mariei Theresia, la Alba Iulia s-au mai bătut monede în paralel pentru Francisc I / Franz I Stefan (soțul împărătesei) în intervalul 1746-1765 și cu efigia lui Iosif al II-lea (coregent), în intervalul 1765-1780. Monede cu efigia lui Francisc I sunt cunoscute destul de puține, însă cele realizate pentru Iosif al II-lea sunt cunoscute în cantități mari, fapt dovedit și de descoperirile monetare. O chestiune interesantă este reprezentată de gravarea siglelor monetarilor pe ștanțe. Acestea apar de fiecare dată pe monedele bătute pentru Iosif al II-lea, însă, în general, lipsesc de pe monedele bătute pentru Maria Theresia. O altă perioadă interesantă pentru monetăria de la Alba Iulia a fost traversată în timpul lui Iosif al II-lea (1780-1790). Pe plan monetar domnia acestuia este caracterizată în primul rând prin foarte multe decrete imperiale în care se ofereau indicații privind baterea monedelor, dar, în special, se interzicea ca pe monede să mai apară siglele meșterilor monetari. În general, monetăriile mai mici nu țineau cont de respectivele decrete și gravau în continuare sigle, deși împăratul dorea ca pe monede să apară doar siglele monetăriilor. Până în prezent nu este cunoscută nici o monedă bătută la Alba Iulia în intervalul 1780-1790 pe care să apară siglele meșterilor monetari. Au fost realizate în această perioadă cinci categorii de monede de aur și de argint, însă, sunt cunoscute puține variante ale lor, spre deosebire de perioada 1765-1780. Pe lângă acestea, în colecția Muzeului Național al Unirii Alba Iulia am identificat patru probe monetare realizate din zinc pentru moneda de 20 kreuzer 1782. Interesant este faptul că pe monede s-au respectat toate detaliile întâlnite pe probe, în ceea ce privește legendele și iconografia, însă diametrul monedelor este mai mic decât cel al probelor. De asemenea, importantă este și perioada de criză de la începutul secolului al XIX-lea, când s-au bătut

monede prin surfrapare (piesele de 7 kreuzer 1802 s-au bătut peste 12 kreützer 1795). În intervalul 1792-1835, Francisc a fost împărat al Imperiului Romano-German, purtând titulatura de Francisc al II-lea, iar în intervalul 1806-1835 a fost împărat al Austriei, purtând titulatura de Francisc I. Sub domnia sa monetăria de la Alba Iulia a funcționat fără întrerupere, și s-au bătut monede de aur, argint și bronz în cantități mari, în paralel pentru cele două state. În această perioadă, s-au bătut pentru prima dată în „noua monetărie”, monede de argint de valoare mare (ex.: kronenthaler=taleri de coroană), care cântăreau aproximativ 30 g. Deși domnia acestuia a fost foarte lungă, nu sunt cunoscute documente ale monetăriei din această perioadă. Merită amintită și domnia lui Franz Josef I, din timpul căruia dispunem de un număr mare de documente inedite.

În capitolul IV, **Siglele de pe monede**, am prezentat istoricul cercetărilor dedicate acestora, și am analizat siglele de monetărie și de meșteri cunoscute de pe monedele bătute la Alba Iulia. De asemenea, am analizat și reprezentările stemei Transilvaniei din perioada 1713-1765, când pe monede nu se aplicau sigle, fiind singurele elemente de identificare a pieselor bătute la Alba Iulia; în intervalul cronologic amintit, în Transilvania funcționa doar monetăria de la Alba Iulia.

În capitolul V, **Ultimele emisiuni monetare și încetarea definitivă a activității monetăriei de la Alba Iulia**, am prezentat partea de final din activitatea monetăriei și motivele pentru care s-a luat decizia închiderii ei. Ultimele monede realizate au fost cele din anul 1871, an în care monetăria a fost desființată, iar materia primă aflată pe stoc și o parte din dotările tehnice au fost transferate la monetăria din Kremnica, iar celelalte unelte rămase au fost duse la uzina din Zlatna. Așadar, piesele de 1 kreuzer bătute în anii 1881 și 1885 cu sigla E nu puteau fi realizate în monetăria din Alba Iulia, mai ales că, la momentul respectiv, clădirile aveau altă funcționalitate.

Capitolul VI, **Cercetările arheologice realizate la monetărie**, este dedicat rezultatelor investigațiilor arheologice de pe teritoriul monetăriei, care sunt singurele efectuate într-o monetărie transilvăneană și care au rămas în mare parte inedite. Cercetările s-au realizat cu scopul de a dezveli zidurile castrului roman, care erau suprapuse de cele ale monetăriei. Așadar, acesta este motivul pentru care au fost recuperate unele vestigii și unele obiecte care au aparținut artizanilor monetăriei: suporturi pentru susținerea preselor, creuzete din grafit utilizate pentru topirea și separarea metalelor, unelte folosite pentru manipularea creuzetelor, bucăți de zgură, resturi de tăblițe rezultate în urma decupării unor monede, cahle de sobă, fragmente de vase ceramice, fragmente de vase de sticlă ș.a.m.d.

O atenție deosebită am acordat creuzetelor din grafit descoperite, care au contribuit substanțial la reconstituirea activității Oficiului Monetar din Alba Iulia. Prezența unui număr mare de creuzete în monetăria de la Alba Iulia nu este întâmplătoare, deoarece, pe lângă faptul că era cea mai mare monetărie transilvăneană din secolele XVIII-XIX, și una dintre cele mai importante din imperiu, aici se realizau toate operațiile de preschimbare a metalelor în scop monetar, pentru toate monetăriile transilvănene, care au funcționat în secolul al XVII-lea. Pe parcursul secolului al XVIII-lea și în prima parte a celui următor, la Alba Iulia s-au bătut monede în cantități foarte mari, ceea ce a dus la achiziționarea unui număr mare de creuzete. Toate vasele de grafit descoperite au fost importate din localitatea bavareză Obernzell care, datorită situării lângă cele mai mari depozite de grafit din Europa, era cel mai mare centru de producție de astfel de vase din lume. Știm că acestea au fost realizate în Bavaria, deoarece pe unele dintre ele s-au păstrat mărcile atelierelor. Noi descoperiri de creuzete utilizate în monetăria albaiuliană, sau în altă monetărie transilvăneană, ar ajuta la o mai bună cunoaștere a proceselor premergătoare baterii monedelor, mai ales dacă pe suprafața lor s-ar mai păstra urme de metale topite. Ar fi foarte important ca în viitor, pe acestea să se realizeze analize metalografice, în vederea stabilirii metalelor care se topeau în ele, și eventual a compoziției acestora, deoarece rezultatele lor ar putea ajuta la reconstituirea unor procese tehnologice mai puțin cunoscute, premergătoare baterii monedelor.

În capitolul VII, **Concluzii**, am subliniat importanța materialelor inedite pe care le-am studiat pe parcursul realizării tezei, și am evidențiat câteva idei principale referitoare la activitatea monetăriei.

Lucrarea conține și trei anexe. În prima am realizat *Repertoriul descoperirilor de monede bătute la monetăria de la Alba Iulia*, fie că sunt din tezaure, fie din descoperiri izolate. S-a notat locul descoperirii, cu adresa completă unde se cunoștea, anul, monedele, numărul acestora și bibliografia. În anexa 2, *Repertoriul monedelor bătute în monetăria de la Alba Iulia aflate în colecții publice sau particulare, pentru care nu se cunoaște locul descoperirii*, am inclus piesele din colecții muzeale sau particulare care au fost introduse în circuitul științific. Ultima anexă, *Catalogul monedelor bătute la monetăria de la Alba Iulia în intervalul cronologic 1610-1871*, conține toate piesele cunoscute până în prezent și variantele lor. Pe lângă cele cunoscute din cataloagele de specialitate am introdus și piese din cataloage de licitații și, mai ales, piese (variante) inedite din colecția muzeului din Alba Iulia, care nu erau cunoscute până în prezent.

Urmează lista bibliografică și planșele. În planșe am inclus o mică parte din materialele numismatice și arheologice inedite pe care le-am studiat.